

362.741

Bro 3238/3

VALKENHEIDE IN OORLOGSTIJD

Nationaal Bureau
voor Kinderbescherming
Keizersgracht 240
AMSTERDAM-C.

lv/o

733

Int. Instituut
Soc. Geschiedenis
Amsterdam

16 P 06091

Valkenheide in oorlogstijd

„Een jaar van groote spanningen ligt achter ons”. Zoo schreef de Heer Noordam in zijn verslag over 1940, maar voegde er aan toe — „terwijl wij dit schrijven komt onmiddellijk boven de stemming van groote dankbaarheid jegens God, Die ons zoo wonderlijk bewaarde, dat de oorlog om ons woedde, doch wij ongerept uit die hel van verschrikking te voorschijn kwamen”. Schrijvend over de wederwaardigheden van Valkenheide in oorlogstijd, zouden we deze uitspraak als geldend voor de geheele bezettingstijd over kunnen nemen.

Het spreekt vanzelf, dat al spoedig, ook in het gestichtsleven, de gevolgen van de Duitsche bezetting merkbaar werden in voedselrantsoeneering en het ontbreken van allerlei dingen, die het leven van den Valkenheide-jongen anders plachten op te vroolijken.

De sterke vraag naar plaatsing, die oorzaak was dat in 1940 meer dan 100 nieuwe jongens werden opgenomen, verzwaarde in niet geringe mate de taak van leeraren en ambtenaren, ook dreigde wel eens gebrek aan grondstoffen, maar overigens ging het eerste oorlogsjaar zonder al te groote moeilijkheden voorbij. Er was geen enkele ernstige zieke en van de bezettende macht werd aanvankelijk nauwelijks iets bemerkt. Eén incident schrikte ons op: In Augustus vielen er bommen op het terrein, gelukkig zonder schade aan te richten.

In 1941 moest reeds onder hooger druk worden gewerkt.

De eerste aanval op de vrije zelfstandigheid van de inrichting werd gedaan toen de Prov. Deutsche bezettingsautoriteiten de directeur voor zich lieten verschijnen en eischten dat aan de inrichting de nationaal socialistische vorming zou worden ter hand genomen. Het voltallig bestuur beraadslaagde, een scherp afwijzende brief werd verzonden en de Duitse eisch werd teruggebracht in het verlangen van 5 abonnementen op het Utrechtsch Dagblad. Ook de problemen van voeding en opvoeding werden benauwender. Het aantal aanvragen om plaatsing was ongekend hoog en hoewel 148 nieuwe verpleegden werden opgenomen was hiermede nog slechts 1/5 van het aantal verzoeken ingewilligd. Bij de sterke bezetting van groepen en werkplaatsen stemde de goede geest onder ambtenaren en verpleegden tot dankbaarheid en was er slechts één reden tot klacht: de daling van het moreele peil in de buitenwereld weerspiegelde zich in het gesticht en vele en zware straffen moesten voor dieverij van allerlei aard worden opgelegd. Merkten we hierdoor te leven in abnormalen tijd, ook op andere wijze kwam dit tot uiting. Onder de Valkenheide bevolking was een element, dat op karakterlooze wijze van de omstandigheden trachtte te profiteeren en zoo liet de Inspecteur voor de buitenverpleging als rechtgeaard N.S.B.-er geen gelegenheid voorbijgaan om Valkenheide zwart te maken bij de Duitschers met als uiteindelijk doel zelf directeur te worden en ontzag hij zich niet verpleegden, die daarvoor ontvankelijk bleken, voor zijn wagen te spannen. Dit werd oorzaak, dat de Heer Noordam bij den „Beauftragte” in Utrecht moest verschijnen om verantwoording af te leggen voor het feit, dat eenige van zijn jongens de „Führer” zouden hebben beleedigd. De aanklacht werd ontzenuwd en Valkenheide werkte verder rustig door op geen enkele wijze gehinderd door militaire of andere gebeurlijkheden.

In 1942 kwamen de problemen van voedselpositie, klee-

dingnood, gebrek aan grondstoffen en materiaal sterker naar voren evenals de dalende moraliteit onder de verpleegden, terwijl het geheele jaar een grooter aantal jongens gehuisvest werd, dan onze inrichting eigenlijk bevatten kon. Op verzoek van het Departement van Justitie was het aantal beschikbare plaatsen met 10 % verhoogd. De schaarsche en eenzijdige voeding was oorzaak van een ware epidemie van steenpuisten en bloedzweren onder ambtenaren en jongens. Er zijn dagen geweest, dat 1/5 deel van de jongens onder behandeling was voor deze sterk infecteerende kwaal en in den loop van het jaar bezweken twee verpleegden er aan moesten we nog een derde doode betreuren, die na maandenlange verpleging in het Diaconessenhuis te Utrecht overleed. De dalende moraliteit uitte zich sterker in dieverij van allerlei aard en maakte scherp opletten en nauwkeurig regelen noodzakelijk.

Als bijzondere gebeurtenis moet vermeld worden de herdenking op 8 October 1942 van het dertigjarig jubileum der Stichting; op 4 October 1912 had de plechtige opening van Valkenheide plaats gevonden. Het achterbaksche stoken tegen Valkenheide ging intusschen onverminderd voort met als gevolg ongewenschte belangstelling van Duitse zijde. Begin 1942 werd geëischt zich als uitgever en redacteur van „Onze Jongens” aan te sluiten bij het Persgilde van de Nederlandsche Cultuurkamer. Het gevolg was dat door het Bestuur in Maart 1942 het besluit genomen werd „Onze Jongens” voor het laatst te doen uitkomen. Op 9 Maart moest de heer Noordam opnieuw bij den „Beauftragte” verschijnen, thans om te vernemen, dat Valkenheide niet „begrijpend” genoeg ten opzichte van het Nationaal-Socialisme stond. Nadat de heer Noordam had uitgelegd, dat de N.S.-beginselen in strijd zijn met de Nederlandsche volksaard ging men niet verder op het vraagstuk in en kon hij ongehinderd vertrekken.

Op 31 Maart 1942 werd aan den Secr.-Generaal van het Departement van O.W. en Kultuurbesch. te 's-Gravenhage bericht dat het Bestuur zich voor de onmogelijkheid zag geplaatst om bij benoemingen en ontslagen aan de Ambachts-school het besluit van den S.G. d.d. 8-4-'41 na te leven.

Eenige maanden later vertoonde zich een afgevaardigde van „Volkspflege“ naar aanleiding van klachten over de voeding en verwaarloozing van de jongens. Na verkregen inlichtingen en een rondgang door keuken, werkplaatsen, verblijfs- en slaapzalen vertrok hij met de verzekering dat zijn indruk zeer gunstig was. In September d.a.v. werd Valkenheide vereerd met het bezoek van vijf opsporingsambtenaren w.o. een „persoonlijk vertegenwoordiger“ van Comm. Gen. Schmidt. Eenige van hen doorzochten keuken, kelders en magazijnen benevens de woningen van directeur en hoofdambtenaren, de andere ploeg „verhoorde“ vijf jongens, N.S.B.-ers, en den directeur, waarna zij verblijf- en slaapzalen inspecteerden. Ze trokken af met de verzekering, dat zij aan hun opdrachtgevers rapport zouden uitbrengen. In denzelfden maand kregen eenige jongens, die zich tijdens verlof aangemeld hadden, een oproep om voor de Arbeidsdienst te worden gekeurd. De Heer Noordam bracht naar aanleiding hiervan een bezoek aan het Departement van Justitie om nog eens krachtig aan te dringen op de regeling van deze kwestie, die zou beteekenen, dat aan verpleegden uitstel (afstell) van opkomst werd verleend.

Ook van militaire zijde begon gedurende 1942 de belangstelling voor „Valkenheide“ toe te nemen. Op 4 April moesten ten behoeve van de Duitsche weermacht aantal en grootte van alle gestichtsvertrekken worden opgegeven, terwijl in Juni en September bezoek volgde van Duitsche militairen, die gebouwen kwamen zien met het oog op legering van troepen. Tot een vordering kwam het echter niet. Aan het einde van het jaar wordt clandestien bekend, dat de

Commissaris voor niet commerciële vereenigingen en stichtingen eischt: ontslag van den directeur, afzetting van het bestuur en benoeming tot directeur van den heer van Aardenne, den Inspecteur-N.S.B.-er.

Als één man besloot het personeel van Valkenheide om collectief ontslag te nemen wanneer dit werkelijkheid zou worden. Het Bestuur nam maatregelen om in dat geval in staat te zijn de salarissen door te blijven betalen, door uit de kas f 10.000 in contanten in een safeloket op te leggen, toegankelijk voor enkele echtgenooten van bestuursleden.

Het jaar 1943 kenmerkte zich door een toenemen van de dreigingen tegen Valkenheide's werk, waardoor een houding van afweer noodzakelijk werd, die de arbeid wel schaden moest. In het voorjaar van '43 kwamen er moeilijkheden met den Commissaris voor niet commerciële vereenigingen en stichtingen, die invulling en toezending eischte van gezonden formulieren ter verkrijging van een overzicht van eigendommen en exploitatie van het gesticht. Het Bestuur beriep er zich op dat Valkenheide voorkwam op de lijst van het Departement van Justitie van de bij de justitiële kinderscherming aangesloten instellingen en dus stond onder inspectie van dit Departement. Nadat van het Departement bericht was ontvangen, dat er geen bezwaren waren, om de gevraagde gegevens te verstrekken werden de formulieren ingezonden.

Op 19 Mei 1943 werd den Commissaris evenwel bericht, dat de formulieren ten onrechte waren ingezonden, omdat Valkenheide te beschouwen was als een kerkelijke instelling, die niet aan het toezicht van het Commissariaat was onderworpen. Medegedeeld werd dat de inzending dus onverplicht was geschied en sans préjudice t.o.v. in de toekomst door het Bestuur te nemen beslissingen. Van de zijde van den „Commissaris“ kwam daarna prompt bericht, dat deze opvatting

